

FEHÉRJÉK ELŐÁLLÍTÁSA GÉNMANIPULÁLT MIKROORGANIZMUSOKKAL

2020. április 6.

A biotechnológiai ipar termékei:

- 4.1. Elsődleges anyagcseretermékek
- 4.2. Másodlagos anyagcseretermékek
- 4.3. FEHÉRJÉK, amelyeket a sejt eredeti genomja nem tartalmaz, máshonnan bevitt gén terméke.

1. Inzulin

Az inzulin emlőshormon; ez volt első rekombináns módszerrel előállított fehérje. A gyógyászati célra történő humán inzulin éves termelése eléri a 2 tonnát. Az inzulint a hasnyálmirigy (pancreas) Langerhans-szigetei termelik. Antagonista párja a glükagon, a két hormon együtt biztosítja a vércukorszint megfelelő szabályozását. Az inzulint először 1922-ben izolálták kutya pancreasból. Az aminosavszekvencia meghatározását 1955-ben Sanger végezte el.

Nélkülözhetetlen a cukorbetegek számára.

Diabetes: cukor anyagcsere zavar, megemelkedik a vércukorszint.

Inzulin: kettős peptidlánc, per os (szájon át) nem adható, mert lebomlana. Ezért injekció formájában adják, de inhalálással beadható inzulin előállítására is történtek kísérletek.

Hormonok

- Kémiai úton történő jelátvitelt végző molekulák.
- (Az idegrendszeren keresztül történő jel továbbítás elektromos impulzusokkal történik.)
- Szabályozó szerepük van a szervezetben.
- Belső elválasztású mirigyek termelik őket.
- Nagyon kis mennyiségben is hatékonyak.
- A sejtek felületén megtalálható **receptor**okhoz kötnek.
- A **receptor**hoz való kötődés anyagcsere változást eredményez.

Receptor: a sejten kívülről érkező kémiai jeleket fogadó fehérje molekula. A kémiai jelek egy másik molekula formájában érkeznek, ami a receptorhoz kapcsolódva megváltoztatja annak térbeli szerkezetét. A szerkezeti változás a sejten kívülről érkező jel továbbításához vezet.

Az inzulin szerepe a szervezetben

Tápanyagot (glükózt) tesz a vérből hozzáférhetővé a sejtek számára.

- Az inzulin egy kémiai jelátvitelt végző molekula = egy hormon.
- Hormon többféle szerkezetű molekula is lehet. Az inzulin egy fehérje.
- A sejtek szőlőcukor (glükóz) felvételét segíti elő a vérből.
(Maguktól erre csak az agy sejtjei képesek.)
- Ezáltal a vércukor szint állandó értéken tartásában játszik szerepet.
- Ha az inzulin a vérbe kerül, a sejtek fel tudják venni a vérből a glükózt.
- Ezáltal a sejtek tápanyaghoz jutnak, a vércukor szint pedig lecsökken.

- Az inzulint a hasnyálmirigy β -sejtjei termelik.

- A glukagon nevű hormon az inzulinnal ellentétes hatású, a máj glikogén (glükóz polimer) raktáraiból képes glükózt juttatni a vérbe.

A cukorbetegség (*Diabetes mellitus*)

A vércukor szint szabályozásának zavara.

- A sejtek a vérből nem tudják a glükózt felvenni. → Éheznek.
- Emiatt a vércukor = glükóz szint a vérben folyamatosan emelkedett.
- A cukor a vizelettel nagy mértékben ürül és vizet szív magával (ozmózis).
- Életveszélyes állapot léphet fel a túl alacsony és a túl magas vércukor szint következtében.
- Komoly szövődmények többek között az erek falának károsodása miatt.

A cukorbetegség (*Diabetes mellitus*) típusai

A vércukor szint szabályozásának zavara.

- **Fiatalkori** (I-es típusú) cukorbetegség: **az inzulin hiányán alapszik**. Oka: elpusztulnak a hasnyálmirigy inzulint termelő sejtjei (β -sejtek). Autoimmun betegség, de ezt gyerekkori vírusfertőzés is előidézheti.
- **Időskori** (II-es típusú) cukorbetegség: **elsődlegesen a sejtek felületén található inzulin receptorok károsodnak**. Civilizációs ártalom.

Inzulin hullám magas **glikémiás indexű** ételek fogyasztásakor →

A sejtek védekezni kezdenek a túl nagy cukor koncentráció ellen →

A receptorok érzéketlenné válnak az inzulinra → a vércukor szint tartósan

magas → az agy fokozott inzulin termelésre készíti a hasnyálmirigyet →

végül kimerül a hasnyálmirigy → és beáll az inzulin hiányos állapot.

GI = (tápanyag vércukorszint emelő képessége / szőlőcukor v. e. k.)*100

A cukorbetegség (*Diabetes mellitus*) kezelése

- Az inzulin kívülről történő pótlásával történik.
- GOND: az inzulin egy fehérje → lebomlik a tápcsatornában →
- nem lehet szájon át adni.
- Injekció a régóta bevált módszer,
- de vannak kísérletek pl. nyálkahártyán keresztül történő adagolásra.

Hogyan tudunk gyógyászati felhasználásra inzulint előállítani?

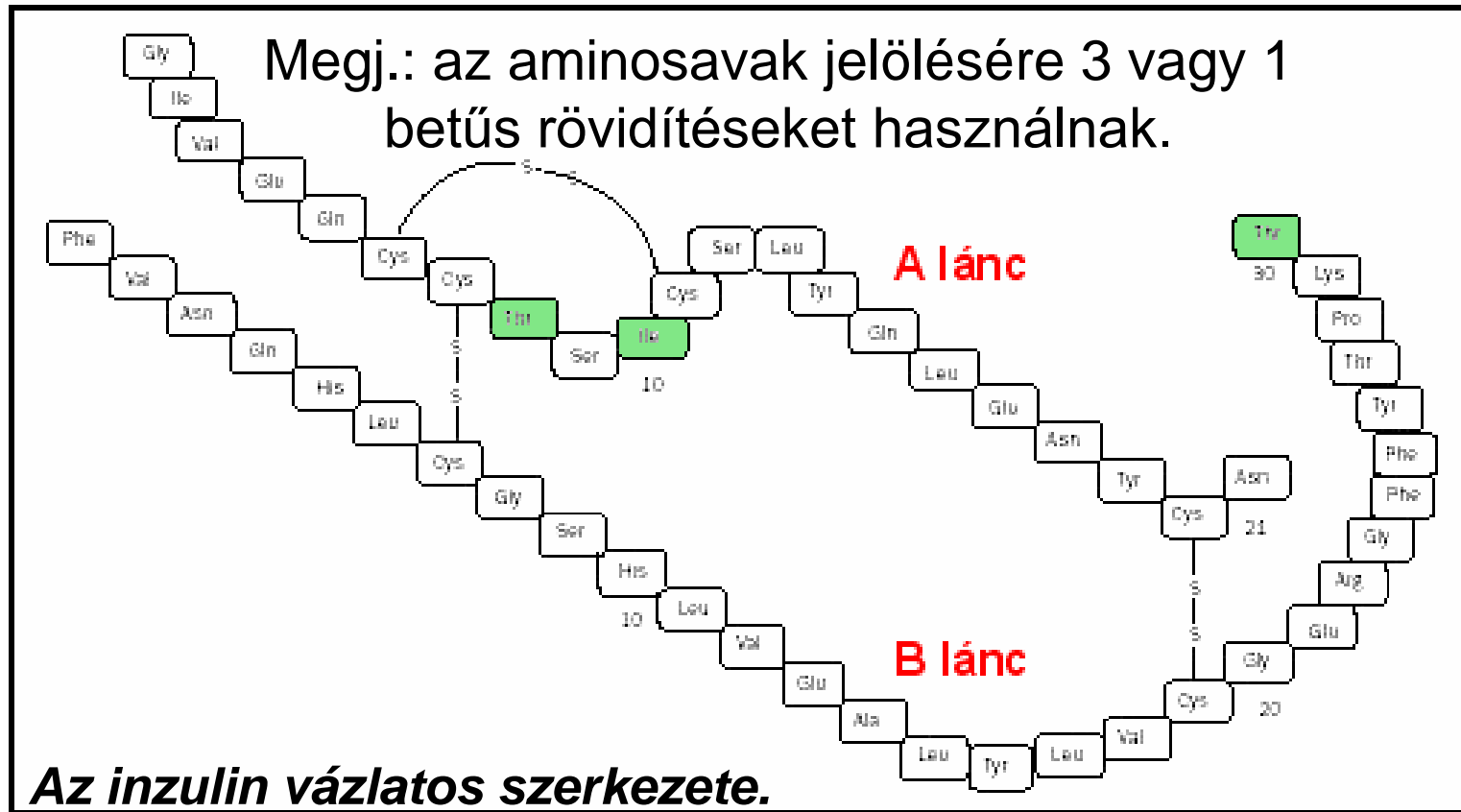
A kérdés megválaszolásához ismerjük meg a szerkezetét és bioszintézisének (élő szervezetben történő előállításának) folyamatát!

Az inzulin vázlatos szerkezete.

BME Alkalmazott Biotechnológia és Élelmiszertudomány Tanszék

Az inzulin szerkezete

- 2 aminosav (peptid) láncból épül fel.
- „A” lánc: 21 aminosav. „B” lánc: 30 aminosav.
- A 2 láncot 2 **diszulfid híd** tartja össze.
- Egy 3. diszulfid híd az „A” láncon belül jön létre (térszerkezeti stabilizálás).

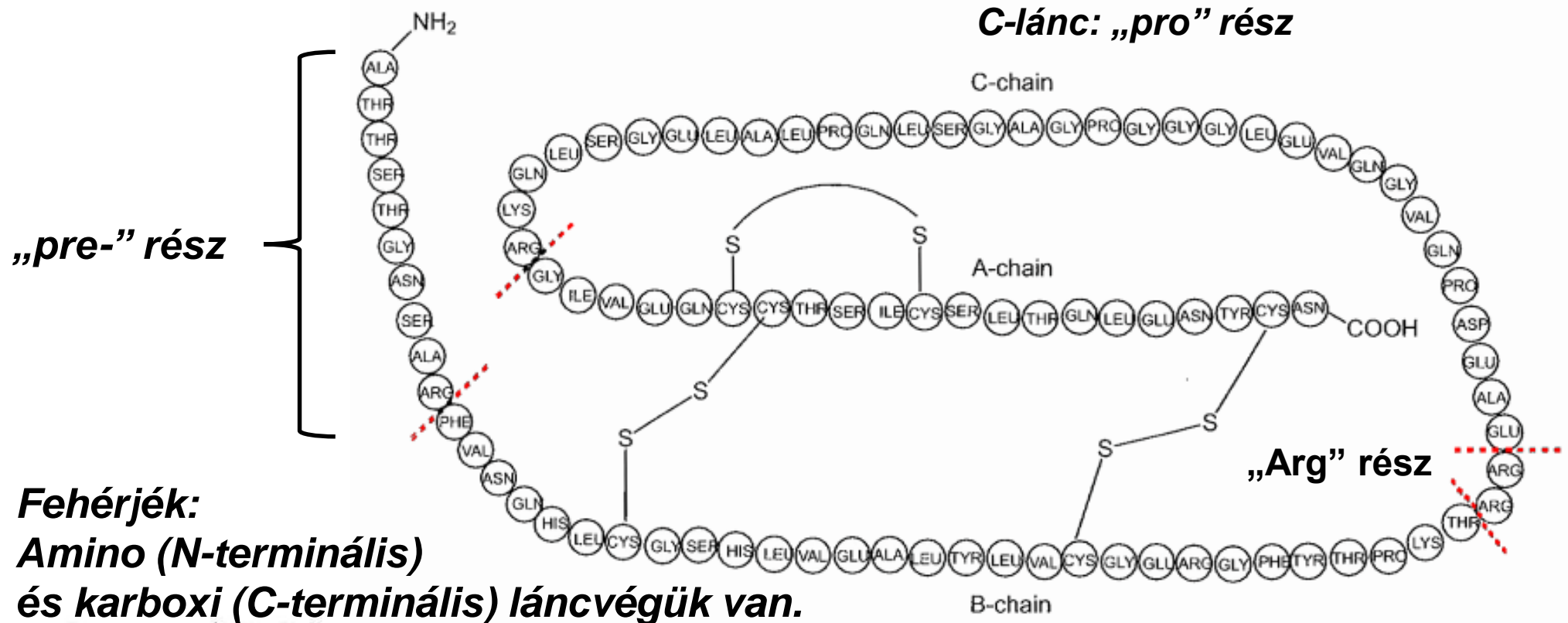
oxidáció

Diszulfid híd: 2 db cisztein-SH → 1 db cisztein-S-S-cisztein

Az inzulin előállítása a szervezetben (bioszintézis)

- Az inzulin génje tartalmaz intronokat! (De az inzulin **nincs glikozilálva.**)
- 2 peptid lánc, de csak egy inzulint kódoló gén van. Hogy lehet ez?
- Az inzulin egyetlen fehérjeláncként keletkezik (pre-pro-Arg inzulin).
- Ebből három hasítással és két Arg eltávolításával alakul ki a szerkezete.

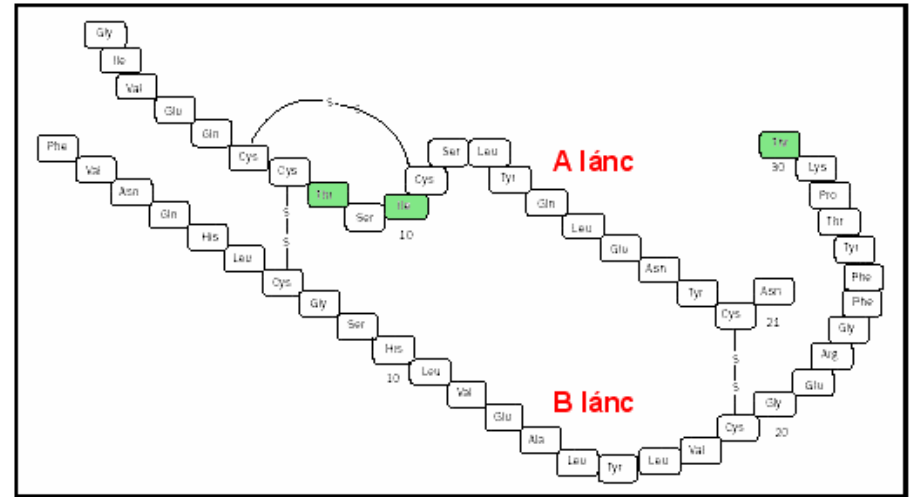

Az inzulin szerkezete

Van lehetőségünk embereket állati eredetű inzulinnal kezelni.

A humán, marha és sertés inzulin között csak néhány aminosav a különbség:

A sertés jobb választás, mint a marha, mert csak 1 aminosav az eltérés.

	Aminosav		
	S.	10.	30.
Marha	Ala	Val	Ala
Sertés	Thr	ILeu	Ala
Ember	Thr	ILeu	Thr
	A lánc		B lánc

GOND: még ez az 1 aminosavas eltérés is okozhat allergiás reakciót, ami az inzulin adagolás ismétlésével fokozódik.

AZ INZULIN ELŐÁLLÍTÁSA

1. Kémiai szintézis aminosavakból – nem gazdaságos
2. Kivonás sertés hasnyálmirigyből és átalakítás humán inzulinná
3. Fermentáció génmanipulált mikroorganizmusokkal
  - Az A és B lánc termelése külön-külön *E. coli* baktérium törzzsel, majd összekapcsolás
  - pro-inzulin fermentációja *E. coli*-val, majd átalakítása
  - Pre-pro-inzulin fermentációja *E. coli*-val, hasítások
  - Pro-inzulin fermentáció *S. cerevisiae*-vel, átalakítás

Vegyük sorra őket!

Kivonás hasnyálmirigyből - átalakítás

A klasszikus eljárás. Vágóhidakon összegyűjtött hasnyálmirigyből extrahálják a sertés inzulint.

- nincs elég belőle
- az egy aminosav különbség hosszú távon allergiát okozhat

Ezért inkább **átalakítják, lecserélik a láncvégi alanint**. Egy enzimmel 😊.

A **tripszin** szintén a hasnyálmirigyből nyerhető **peptidáz**, ami a bázikus aminosavak (Arg, Lys) melletti peptidkötést bontja → lecsípi a láncvégi alanint. **Egyensúlyi folyamat**, visszafelé is megy, a láncvégi lizin vagy arginine aminosavra ráköthet még egy aminosavat.

Ha nagy fölöslegben treonint adunk a rendszerbe, akkor az alanin fokozatosan lecserélődik treoninra.

A mellékreakciók visszaszorítása érdekében Thr-észtert adnak, hogy ha az enzim “felkapcsolta” már a treonint, ne tudjon mellé még egyet “felkapcsolni”.

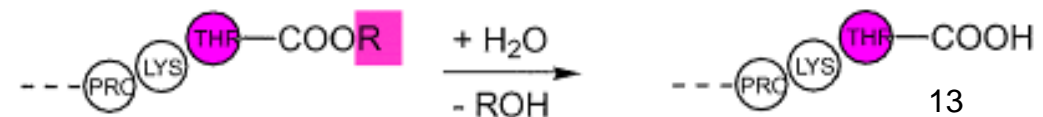
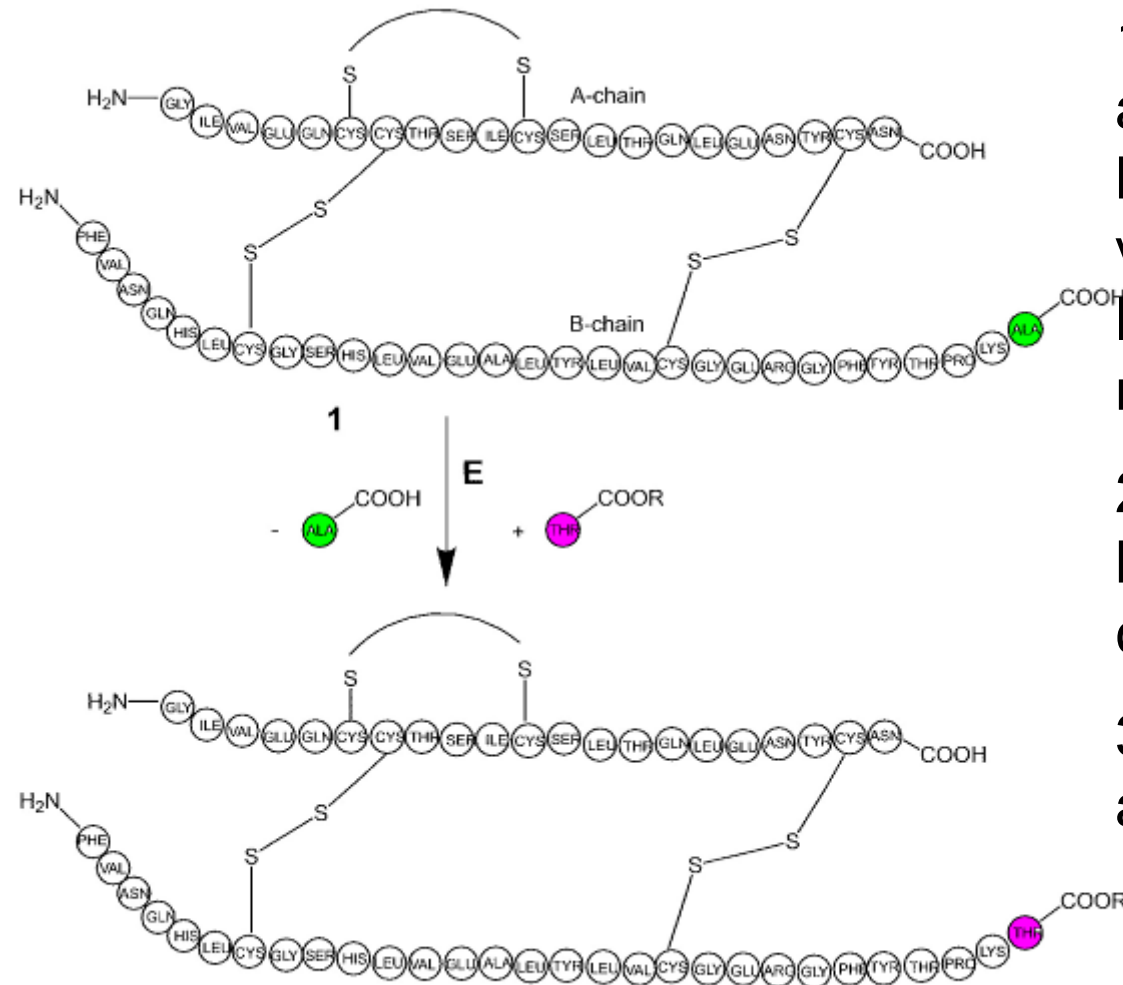
Peptidázok vagy proteázok: fehérjéket meghatározott aminosav oldalláncok után hasító enzimek, vö. restriktív endonukleázok (DNS hasító enzimek).

Kivonás hasnyálmirigyből - átalakítás

1. Tripszinnel lehasítják a láncvégi alanint. Spec. körülmények kellenek (+6 fok, szerves oldószer-víz elegy), hogy a tripszin a láncközi arginint ne ismerje fel, mint hasító helyet.

2. Nagy treonin-észter felesleg hozzáadásával az alanint treoninra cserélik. (Az észter **védő csoport.**)

3. A treonin észter hidrolízisével alakul ki a humán inzulin:

Inzulin fermentációs előállítása

Prokariótákkal is megoldható, mert:

Viszonylag rövid láncok, **nincs glikozilezés, metilezés**, de: két lánc, három diszulfid híd – nehéz jól összepárosítani. Az intron kivágást a prokarióták nem tudják megcsinálni, ezt ki kell küszöbölni.

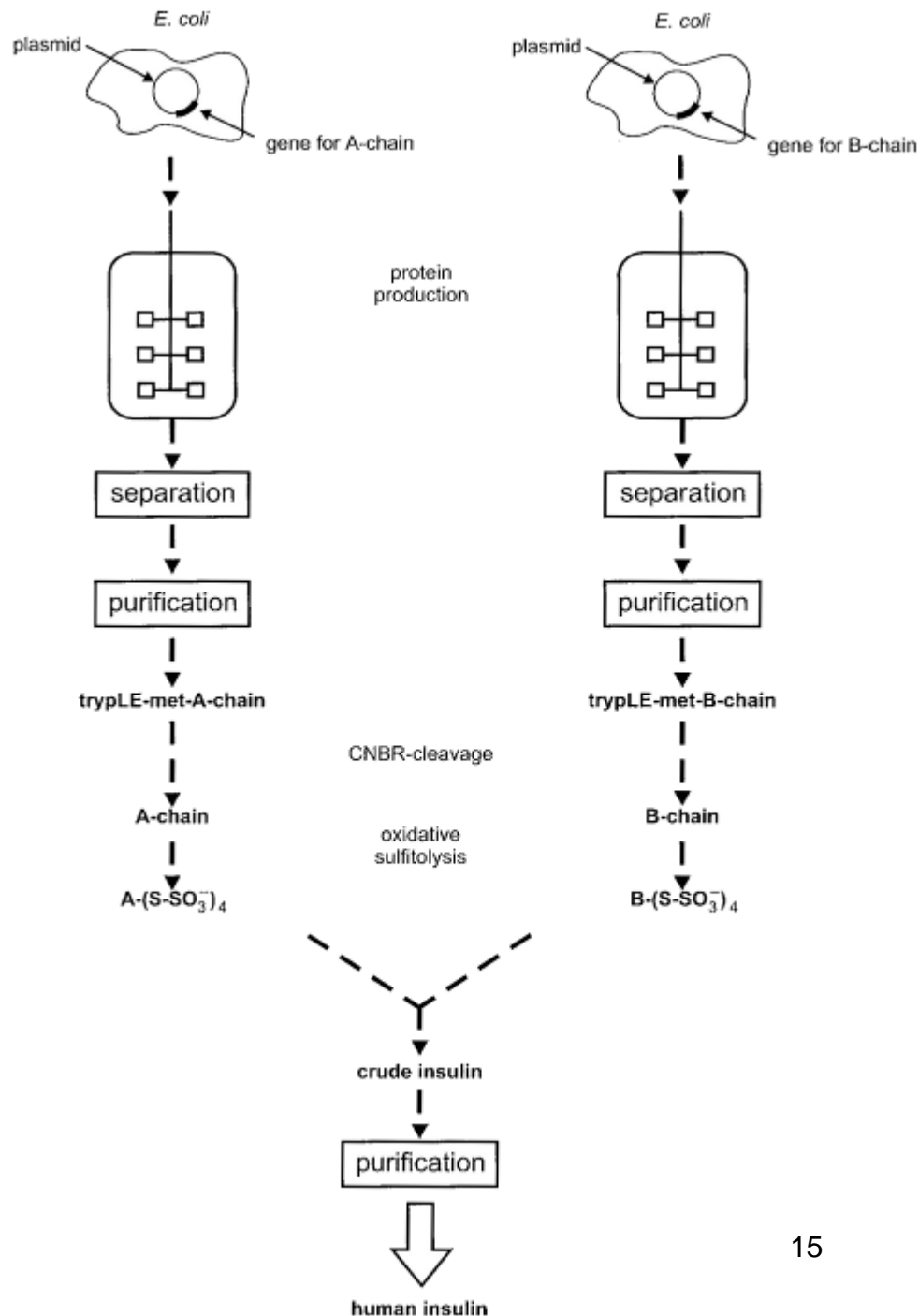
- megoldották a két lánc külön-külön bevitelét és fermentációját, majd összekapcsolását is
- és az egészet egyben is.

Kettős fermentáció

- A két láncot két külön plazmidba vitték be.
- Két *E. coli* törzs, két külön fermentáció.
- A két aminosav láncot a bacikból külön-külön kinyerik és tisztítják.
- Végül összekapcsolás.

Ez a diszulfid hidak létrehozását jelenti és már kémiai módszerrel, a baktériumokon kívül történik.

Inzulin fermentációs előállítása

Az egész lánc előállítása génmanipuláció szempontjából nem nehezebb, mert a teljes inzulin gén (pre-pro-inzulin) befér egy *E. coli* plazmidba, de a utána a lánc hasítása bonyolultabb (két enzimes lépés):

1. Hasítás három helyen Arg mellett (tripszin, sertés pancreasból)
2. A B és C lánc közötti két Arg lecsípése (karboxipeptidáz B, exopeptidáz, szintén sertés pancreasból)

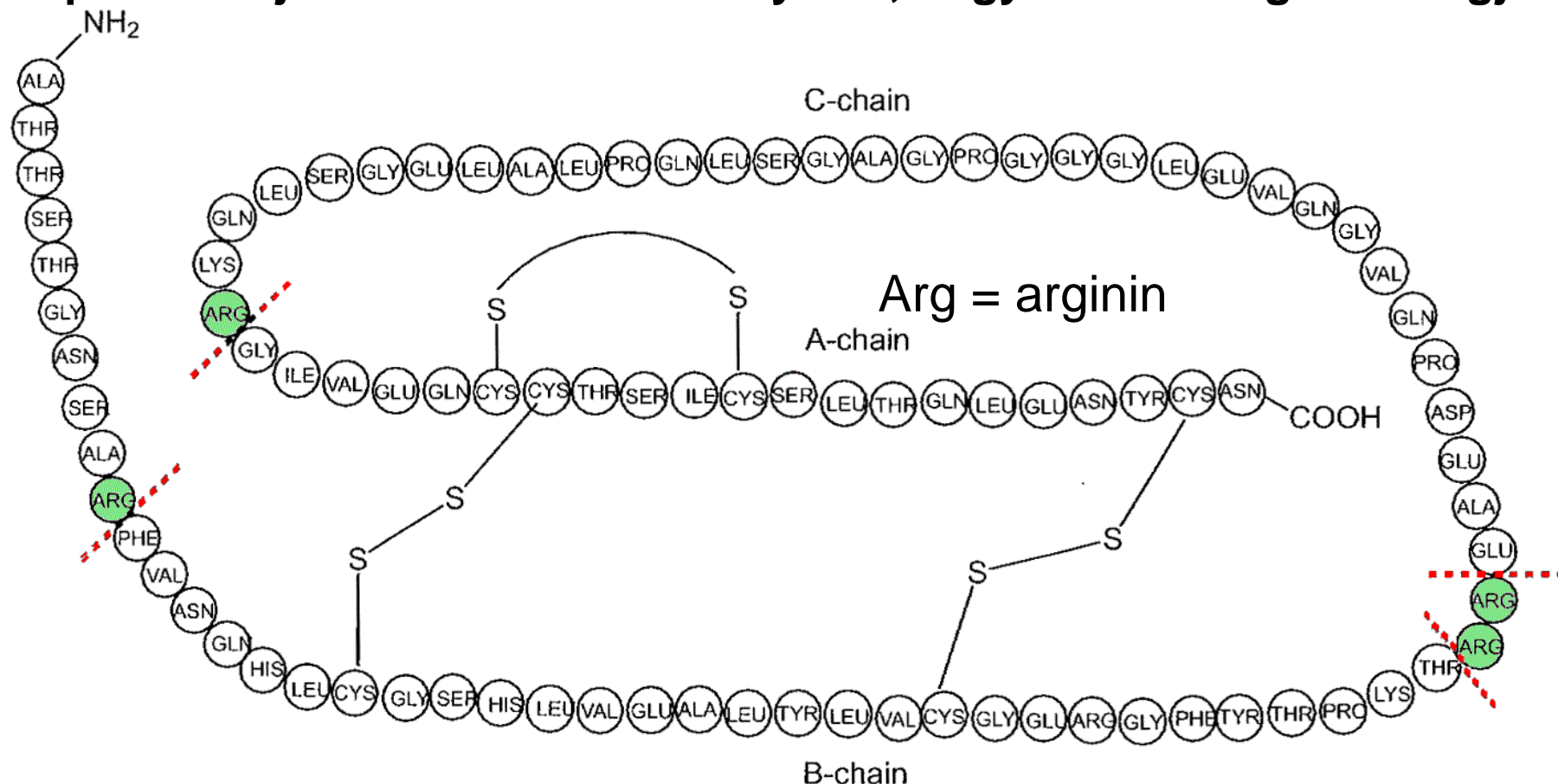

A pre-pro-inzulin enzimes hasításai

Tripszinnel: ez a Lys és Arg oldalláncok után hasít.

Optimalizálják a reakció körülményeket, hogy csak az Arg után vágjon.

Le tudja vágni a „pre” részt és ki tudja hasítani a C-láncot, de a B-lánc végén otthagya 2 Arg-t. → exopeptidáz enzimmel hasítják le őket.

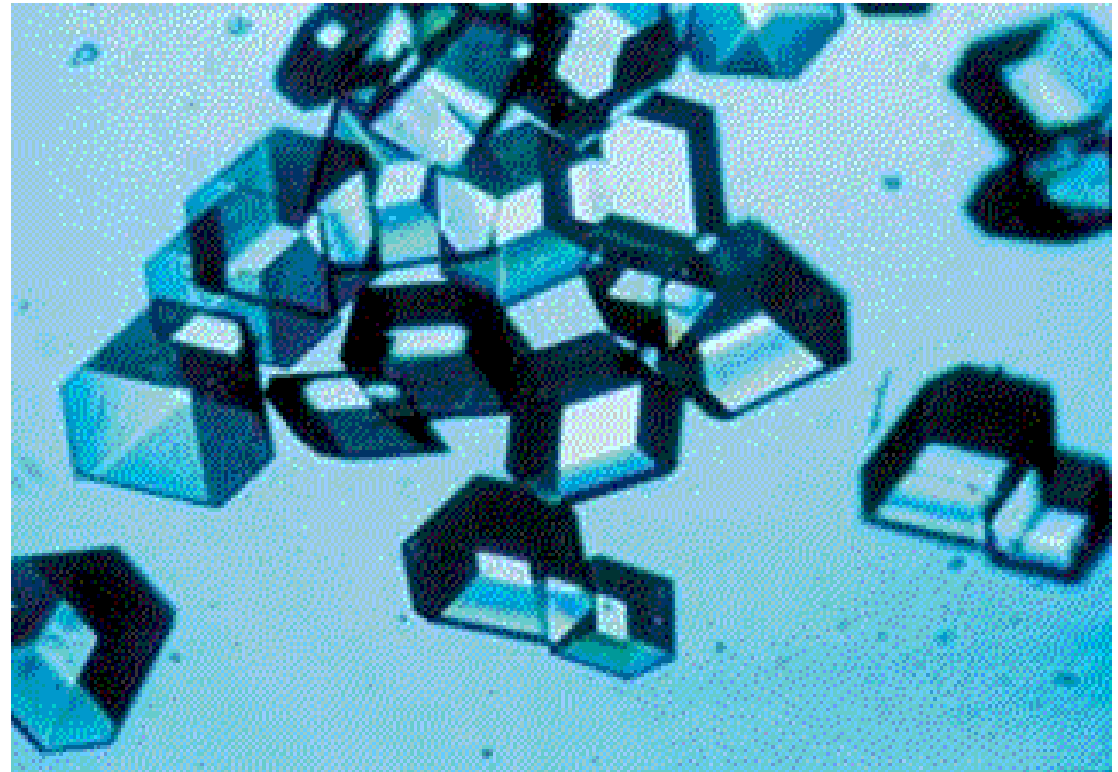
Vö.: Kisgömböc a mesében...

Az inzulin tisztítása és feldolgozása

1. Méretkizárásos (kis molekulák elválasztása).
2. Ioncsere kromatográfia.
3. Kristályosítás: Zn ionnal. Így stabil, tárolható.

Mivel injekcióval juttatják a vérkeringésbe, sterilnek, jól oldhatónak, stabilnak kell lennie...

VAKCINAGYÁRTÁS (Edward Jenner, vacca = tehén latinul)

A **védőoltás** (vakcina) gyengített vagy elölt kórokozókat, azok részeit vagy kész ellenanyagot (immunfehérjét = antitestet) tartalmazó készítmény.

A védőoltások célja a szervezet fertőző betegségek elleni védekezését elősegíteni. Ez történhet aktív vagy passzív immunizálással. Az aktív immunizálás az immunrendszer “ösztönzése” egy adott kórokozóra specifikus immunsejtek és immunfehérjék termelésére. A passzív immunizálás során közvetlenül az adott kórokozóra specifikus immunfehérjéket juttatják be a szervezetbe.

Immunrendszer: sejtes és “oldékony” (humorális, molekuláris) immunválasz.

Antigén: „idegen anyag”. Bármilyen, amit az immunrendszer idegen anyagként ismer fel.

Antitest (immunfehérje, immunoglobulin): olyan fehérje molekula, amit az immunrendszer termel egy adott antigén = idegen anyag felismerésére.

Passzív immunizálás	Aktív immunizálás
antitest (antitoxin) bevitele	antigén bevitele
más sejtek termelik az antitesteket	a szervezet maga termeli az antitesteket
terápia/gyógykezelés – fennálló betegség esetén	profilaxis/megelőzés – jövőbeli betegség ellen

VAKCINAGYÁRTÁS

Az immunválaszt kiváltó anyag jellege szerint a vakcina lehet:

1. Élő, attenuált (legyengített, már nem virulens) kórokozó baktérium:
pl. BCG = Bacille Calmette Guérin, a *Mycobacterium tuberculosis* avirulens, immunogén törzse.
2. Elölt, inaktivált kórokozó. Nem szaporodó, nem fertőzőképes, de fehérjei **immunogén**ek maradtak.
3. Alegység- (subunit) vakcina: az egész kórokozó helyett csak egy-két jellegzetes immunogén fehérjét viszünk be. Biztonságosabb, mert nincs benne baktérium / vírus DNS vagy vírus RNS.

VAKCINAGYÁRTÁS

Technológiai szempontból több eltérő gyártási mód létezik:

1. Emlős állatokban (nyulak, kutyák, disznók, lovak) – passzív immunizálásra jellemző
2. Csirkeembrióban (tojásban) – pl. influenza elleni vakcina
3. Attenuált baktérium fermentációval (szubmerz, aerob tenyésztés) – pl. BCG vakcina
4. Rekombináns fehérjék előállítása baktérium fermentációval
5. Vírus szaporítás állati sejtek tenyésztésével
6. Rekombináns fehérjék előállítása állati sejtek tenyésztésével

REKOMBINÁNS FEHÉRJE VAKCINÁK

1. Izolálni, esetleg szintetizálni az antigén fehérjét kódoló gént.
2. Génmanipulációval bevinni egy jól kezelhető gazdaszervezetbe, expresszálni.
3. Fermentációval előállítani a fehérjét.
4. Feldolgozás: extracelluláris ↔ intracelluláris esetben
  - kíméletes sejtelválasztás
  - tisztítási lépések

A Hepatitis-B és a száj- és körömfájás vakcina előállításáról nem beszéltem az órán, ezeket nem kell a ZH-ra tudni.

HEPATITIS B VAKCINA

HBV – hepatitis B vírus – hatására a májsejtek pusztulnak, májgyulladás, elégtelenség, sárgaság, akut vagy krónikus májzsugor, esetleg carcinoma (daganat) alakulhat ki.

Világszinten a lakosság 5%-a fertőzött ~350 millió ember

Fertőzés átvitele: vérrel, tűvel, szexuális úton

Lappangási idő: 1,5 – 3 hónap, az illető ezalatt is vírusgazda

A vírus egységek a májsejtekben szintetizálódnak, a májsejtek szétesésével a vérbe kerülnek. A vírus fehérjék a betegek véreből kimutathatók, sőt izolálhatók – ez volt az első vakcina. → korlátozott mennyiség és veszélyes (vírusátvitel: HBV, HIV is!)

HEPATITIS B VAKCINA

HBV – hepatitis B vírus – 42 nm-es, háromféle antigénje van:

s – surface (felületi),

e – endo (belső),

c – core („mag”)

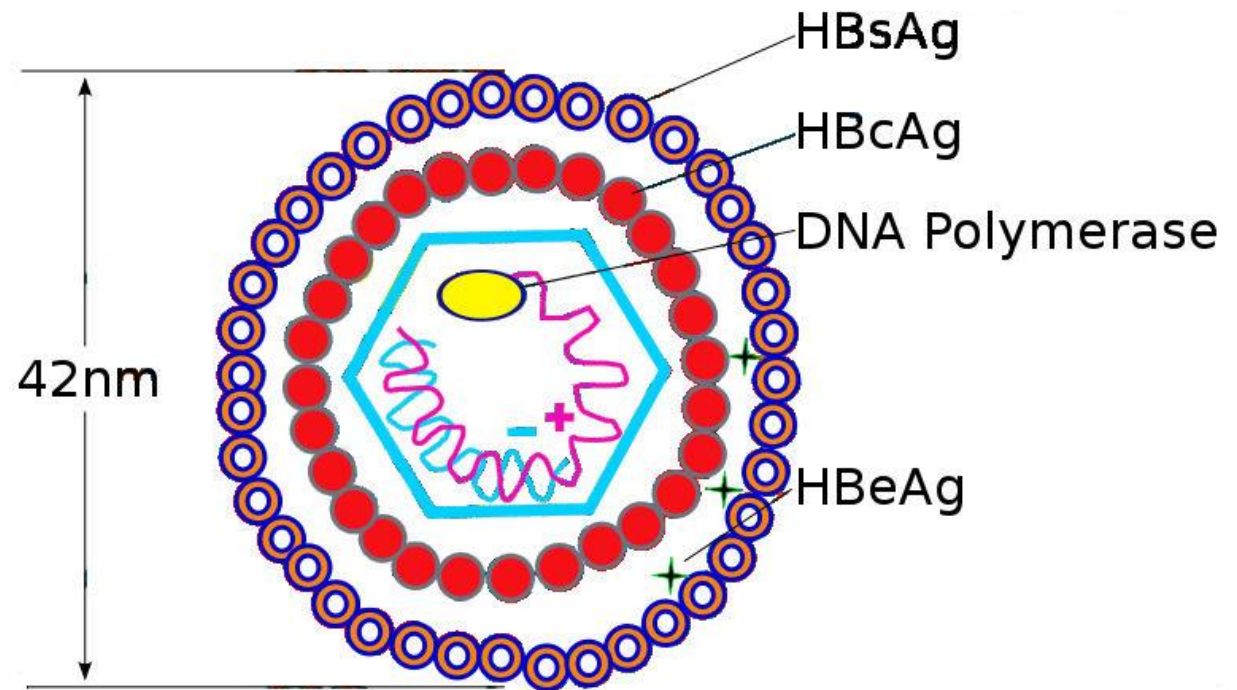
Az immunrendszer

Mindhárom antigént

Képes felismerni.

+ a DNS és a

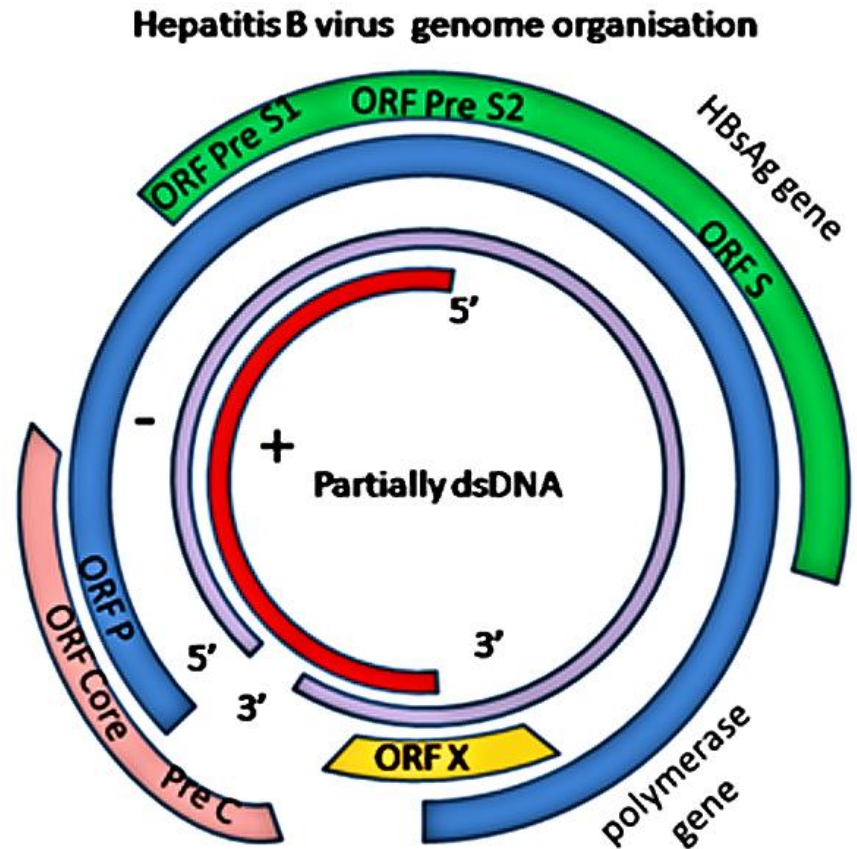
DNS-polimeráz

HEPATITIS B VAKCINA

A HBV DNS két szála nem egyforma hosszú: a - szál (kodogén) ~3200 nukleotid, a + szál ennek csak 55-75%-a.

A HBsAg fehérje 226 aminosav, **lipoprotein és glikozilált is**, ezt klónozták.

HEPATITIS B VAKCINA

A felületi antigén génjét először *E. coli* plazmidba klónozták, termelte is, de:

- nem glikozilált forma
- nem alakult ki az aktív folding

Bevitték

- élesztőbe (intracelluláris, glikozilált)
- emlős sejtbe (extracelluláris, glikozilált)

Mindkettő aktív vakcina, az élesztős technológia olcsóbb és biztonságosabb (nincsenek onkogének, vírusok)

HEPATITIS B VAKCINA

Az élesztőbe bevitt ingázó vektor (kettős plazmid) szerkezete:

Kétféle marker gén:

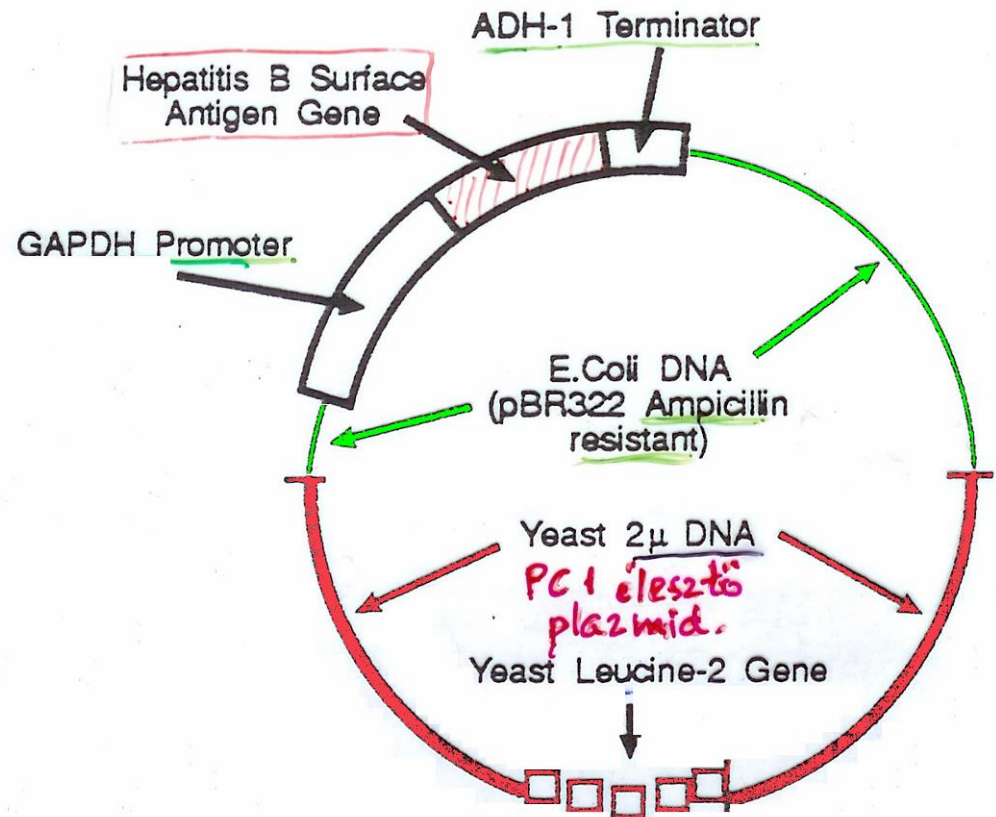
- ampicillin rezisztencia
- leucin-2 gén (az élesztő Leu⁻ mutáns)

Expressziós kazetta:

- konstitutív promóter
- az S fehérje génje
- terminátor

Két replikációs origó:

- egyik a coliban, a másik az élesztőben működik

HEPATITIS B VAKCINA

Technológia: szakaszos fermentáció

Plazmidtartalom növelése Leu-mentes tápoldattal

Azután termeltetés komplex tápoldaton

Feldolgozás:

Sejtek lecentrifugálása

Sejtfeltárás

...

Tisztítási lépések

...

Diszulfid hidak kialakítása kémiai reakcióval

...

Kiszerezési lépések

HEPATITIS B VAKCINA

A termék vizsgálata:

- Azonosítás: immunanalitika
- DNS tartalom: max 10 pikogram/l !!!
- Hatékonyság: állatokban
- Pirogének: nyúlfül (max. 0,5 fok 4 óra múlva, LAL teszt)
- Mikrobiális tisztaság
- Stabilitás: 2-3 év +4 fokon

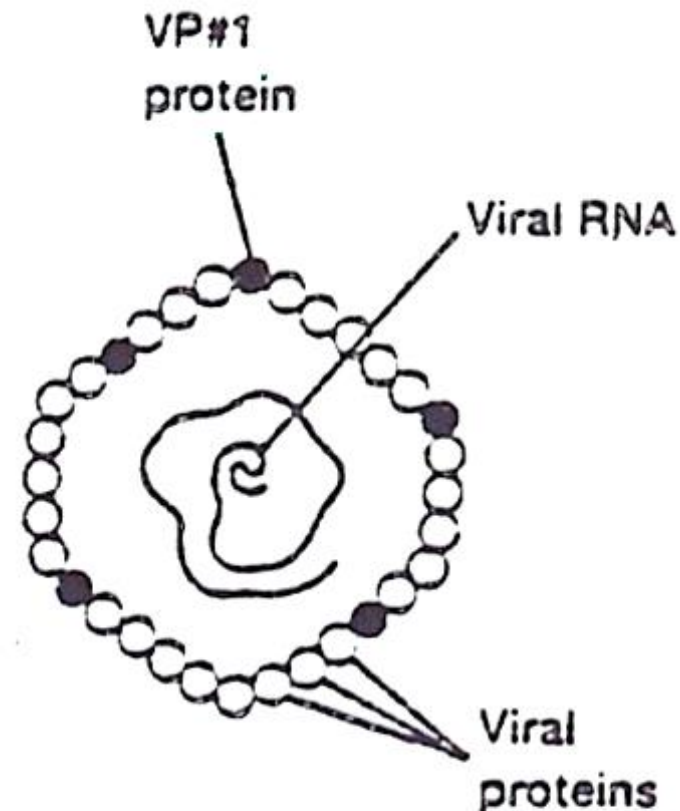
SZKF VAKCINA

SZKF = száj- és körömfájás vírus,
kérődzőkre patogén

RNS vírus (reverz transzkriptáz)

Alegység (subunit) vakcina

Az első rec vakcina az állategész-
ségügyben.

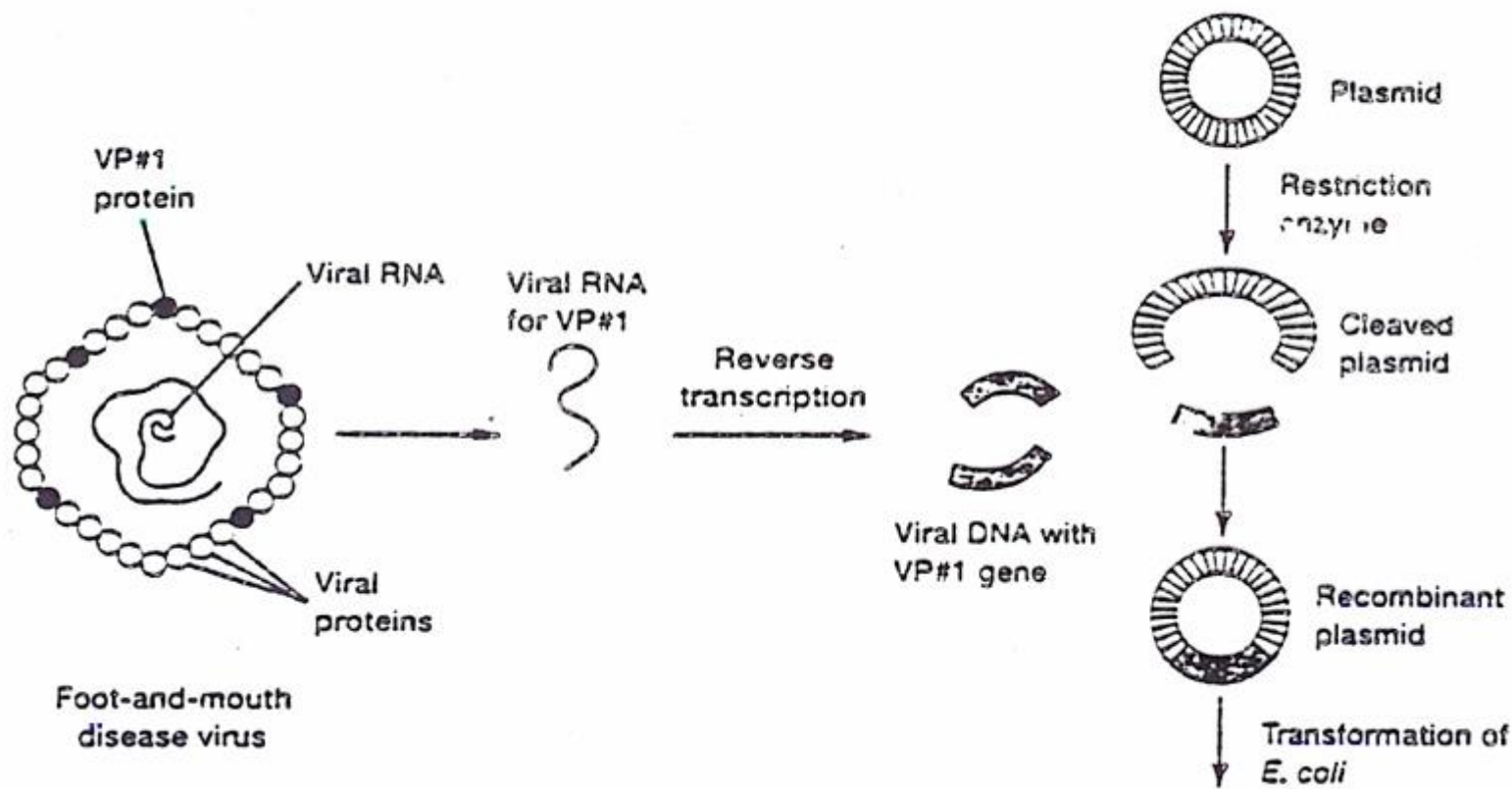

Foot-and-mouth
disease virus

SZKF VAKCINA

Az SZKF burokfehérje gén klónozása *E. coli* plazmidba:

SZKF VAKCINA

Az SZKF burokfehérje gén klónozása *E. coli*-ba:

Kifejeződik, de intracelluláris, és zárványtestet képez →

- Sejtfeltárás
- Szolubilizálás (feloldás)
- Folding („hajtogatás”)

után jöhet csak a szokásos tisztítás, feldolgozás

